

MAKTABGACHA 6-7 YOSHDAGI BOLALARNING MANTIQIY FIKRLASH JARAYONINING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Sultonova Sitora Zarif qizi

Toshkent viloyati Pedagogik Mahorat
Markazi "Maktabgacha, boshlang'ich
va maxsus ta'lim metodikasi"
kafedrası o'qituvchisi

Babayeva Dono Razzakovna

Nizomiy nomidagi O'zMPU
"Maktabgacha ta'lim metodikasi"
kafedrası prof.p.f.n

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha 6–7 yoshdagi bolalarning mantiqiy fikrlash jarayonining psixologik asoslari ochib beriladi. Mantiqiy fikrlashning shakllanishi, unga ta'sir etuvchi psixologik omillar, kognitiv jarayonlarning mazmuni, shuningdek, tafakkurning rivojlanish bosqichlari ilmiy manbalar asosida tahlil etiladi. Mazkur yosh davrida diqqat, xotira, tasavvur, nutq va ijtimoiy muhitning bola tafakkuriga ko'rsatadigan ta'siri izohlanadi hamda mantiqiy fikrlashni shakllantirish mexanizmlari bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: mantiqiy fikrlash, psixologik rivojlanish, maktabgacha ta'lim, tafakkur, kognitiv jarayonlar, diqqat, xotira, nutq.

Annotation: This article examines the psychological foundations of logical thinking in preschool children aged 6–7. It analyzes the formation of logical thinking, the psychological factors influencing it, the content of cognitive processes, as well as the stages of cognitive development based on scientific sources. The impact of attention, memory, imagination, speech, and the social environment on a child's thinking at this age is explained, and the mechanisms for developing logical thinking are outlined.

Keywords: logical thinking, psychological development, preschool education, cognition, cognitive processes, attention, memory, speech.

Аннотация: В данной статье раскрываются психологические основы процесса логического мышления у дошкольников в возрасте 6–7 лет. Анализируются формирование логического мышления, психологические факторы, влияющие на него, содержание когнитивных процессов, а также этапы развития мышления на основе научных источников. Объясняется влияние внимания, памяти, воображения, речи и социальной среды на мышление ребёнка данного возрастного периода, а также описываются механизмы формирования логического мышления.

Ключевые слова: логическое мышление, психологическое развитие, дошкольное образование, мышление, когнитивные процессы, внимание, память, речь.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning psixik rivojlanishida mantiqiy fikrlash jarayonining shakllanishi alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, 6–7 yosh oralig'i bola tafakkurining sifat jihatdan o'zgarishi, obrazli fikrlashdan mantiqiy fikrlashga o'tish bosqichi sifatida e'tirof etiladi. Bu jarayon bolaning kognitiv rivoji, aqliy faoliyati, nutqiy kompetensiyasi hamda ijtimoiy tajribasi bilan

chambarchas bog'liqdir. Psixologiyada mantiqiy fikrlash tahlil, sintez, solishtirish, umumlashtirish, tasniflash kabi aqliy operatsiyalar majmuasi sifatida tushuniladi. Aynan ushbu operatsiyalarni anglash, qo'llash va mustahkamlash 6–7 yosh davrida faol rivojlanadi. Jahon psixologlari, xususan J. Piaje tadqiqotlarida ushbu yoshdagi bolalar tafakkuri “preoperatsion” bosqichdan “konkret operatsion” tafakkur bosqichiga o'tishi qayd etilgan. Bu shuni anglatadiki, bolalar avvalgi bosqichlarda voqelikni asosan tashqi belgilariga tayanib idrok qilgan bo'lsalar, 6–7 yoshga kelib ularning fikrlash jarayoni mazmuniy, mantiqiy bog'lanishlar asosida shakllanadi. Ular predmetlar va hodisalar orasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlay olish, predmetlarni umumiy belgilari asosida guruhlarga ajratish, sabab–natija munosabatlarini tushuntirishga urinishi bilan ajralib turadi. Mantiqiy fikrlashning shakllanishi bolaning psixik rivojida murakkab, ammo izchil amalga oshuvchi jarayondir. Bu jarayonga bir nechta asosiy psixologik omillar ta'sir ko'rsatadi. Ulardan birinchisi — diqqatning rivojlanishidir. 6–7 yoshda bola ixtiyoriy diqqatni ma'lum vaqt davomida saqlab turishga qodir bo'la boshlaydi. U mashg'ulot davomida o'z faoliyatini boshqarish, topshiriqqa e'tiborni qaratish, diqqatning barqarorligini ta'minlash imkoniga ega bo'ladi. Bu esa mantiqiy operatsiyalarni bajarishga yordam beradi. Ikkinchi muhim omil — xotiraning, ayniqsa mantiqiy (mazmunli) xotiraning rivojlanishidir. Bola endi ma'lumotni faqat takrorlash orqali emas, balki mazmunni anglab eslab qoladi. Xotiraning bunday turi mantiqiy bog'lanishlarni aniqlashga tayanadi, bu esa fikrlashni yanada chuqurlashtiradi. Nutq esa mantiqiy fikrlashning eng muhim psixologik omillaridan biri hisoblanadi. 6–7 yoshli bola tushunchalarni izohlash, vaziyatni so'z bilan ifodalash, mantiqiy izchillikda gap tuzish, sababni asoslash kabi ko'nikmalarga ega bo'la boshlaydi. Nutqi boyigan sari uning fikr yuritish darajasi ham ortadi. A.V. Vygotskiy ta'riflaganidek, nutq tashqi muloqot vositasidan ichki nutq – ya'ni fikrlash vositasiga aylana boradi. Shu sababli nutq qanchalik rivojlangan bo'lsa, tafakkur ham shunchalik faol va mazmunli kechadi. Shuningdek, tasavvur bolalarning mantiqiy tafakkuriga tayanch sifatida xizmat qiladi. Tasavvur yordamida bola predmetlarni ongida modellashtiradi, ularni taqqoslaydi, faraz qilinadigan vaziyatlarni tasavvurida sinovdan o'tkazadi. Tasavvur va mantiqiy fikrlash o'rtasidagi bu o'zaro bog'liqlik bola tafakkurining moslashuvchan va ijodiy bo'lishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, ijtimoiy muhit, tarbiya, kattalar bilan muloqot, pedagogik ta'sirlar ham bola fikrlash jarayoniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Kattalar tomonidan beriladigan savollar, yo'naltirilgan muloqot, rag'batlantirish, muammoli vaziyat yaratish mantiqiy operatsiyalarni shakllantiradi va mustahkamlaydi. 6–7 yoshdagi bolalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun didaktik o'yinlar, konstruktorlar, rang, shakl, miqdor asosida solishtirish, predmetlarni guruhlarga ajratish, ortiqcha elementni topish, ketma-ketlikni tiklash kabi metodlardan foydalanish yuqori samara beradi. Mantiqiy fikrlashi shakllangan bola maktabda matematik savodxonlikni, o'qish jarayonini, tahlil va tushunish ko'nikmalarini oson egallaydi. Shuningdek, fikrlashning bunday shakli unga atrof-muhitni anglash, muammoni hal qilish, tahliliy qarashlarni shakllantirish, o'z fikrini asoslash kabi ko'nikmalarni beradi. Shu bois 6–7 yoshli bolalarda mantiqiy fikrlashni shakllantirish psixologik, pedagogik va ijtimoiy rivojlanish uchun mustahkam zamin yaratadi. Maktabgacha 6–7 yosh davri bolaning psixik rivojlanishida eng sezilarli o'zgarishlar sodir bo'ladigan bosqichlardan biridir. Mantiqiy tafakkurning rivojida yana bir muhim omil — muammoli vaziyatlarning psixologik samarasidir. Agar pedagog yoki ota-ona bola oldiga hal etish uchun kichik muammo qo'ysa, bola uni yechish jarayonida bir nechta fikrlash operatsiyalarini bajarishga majbur bo'ladi. Masalan, “Nega o'yinchoq ishlamayapti?”, “Bu rasmda ortiqcha narsa qaysi?”, “Nega bu qush uchadi, boshqa hayvonlar ucha olmaydi?” kabi savollar bola tafakkurini faollashtiradi, ularni tahlil qilishga undaydi. Bunday savollar bolaning mustaqil fikrlash ko'nikmasini rivojlantiradi, uning intellektual faolligini kuchaytiradi. Shu nuqtai nazardan, Vygotskiy tomonidan

ilgari surilgan “yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasi muhim hisoblanadi. Mazkur nazariyaga ko‘ra, bola katta yoki tengdoshlarning ko‘magida o‘zi mustaqil bajara olmaydigan vazifalarni bajara oladi. Demak, mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda kattalar tomonidan beriladigan yo‘naltiruvchi savollar, ko‘rsatmalar, misollar, tushuntirishlar hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Bu ko‘mak asta-sekin kamayib borishi, bola esa mustaqil fikr yuritish ko‘nikmasiga ega bo‘lishi lozim. Mantiqiy fikrlashni kuchaytirishda o‘yin faoliyatining ahamiyati beqiyosdir. O‘yin davomida bola ijtimoiy rollarni bajaradi, voqealarni ishlab chiqadi, syujet tuzadi, boshqalar bilan muloqot qiladi, bu esa fikrlashning rivojiga rag‘bat beradi. Konstruktor o‘yinlari bolaga tahlil, sintez, muvozanatni saqlash, reja tuzish, natijani oldindan ko‘ra bilish ko‘nikmalarini beradi. Stol o‘yinlari esa strategik fikrlash, ketma-ketlikni anglash, qoidalarga rioya qilishni o‘rgatadi. Bu ko‘nikmalar barchasi mantiqiy fikrlashning komponentlari hisoblanadi. Nutq faoliyatining boyishi ham mantiqiy fikrlashni sezilarli darajada rivojlantiradi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, mantiqiy fikrlash bolaning psixik taraqqiyotida asosiy o‘rin tutadi va uning shakllanishi bir necha psixologik komponentlarning o‘zaro uyg‘unlashuvi orqali kechadi. 6–7 yoshda bu jarayon tabiiy ravishda jadallashadi, shu sababli pedagogik jarayon mazkur ehtiyojga mos ravishda tashkil etilishi zarur. To‘g‘ri yo‘naltirilgan tarbiya va ta‘lim bolaning tafakkur salohiyatini kengaytirib, uning intellektual rivojiga kuchli ta‘sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. **Maktabgacha ta‘lim bo‘yicha davlat ta‘lim standarti va dasturi (DTS).** — Toshkent, 2020.
2. **Abdurahmonova N.X.** *Maktabgacha yoshdagi bolalar psixologiyasi.* — Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021.
3. **Qodirova F.R.** *Maktabgacha ta‘lim pedagogikasi va psixologiyasi.* — Toshkent: O‘zMU nashriyoti, 2018.
4. **Zokirova R.A.** *Maktabgacha ta‘lim psixologiyasi.* — Toshkent: Fan, 2015.
5. **Vygotskiy L.S.** *Bolalar psixologiyasi va rivojlanish nazariyasi.* — Moskva: Pedagogika, 1991.
6. **Piaje J.** *Bola tafakkuri va nutqi.* — Moskva: Akademiya, 2003.
7. **Elkonin D.B.** *Bolalar psixik rivojlanishining psixologik asoslari.* — Moskva: O‘qituvchi, 1989.